

«ШЕДЕВРИ НОНФІКШН»

Олівер Буллоу

СВІТОВИЙ ЛАКЕЙ

Як Британія стала служницею
олігархів, податкових шахраїв,
клептократів і злочинців

ХАРКІВ
«ФІЛІО»
2025

1. ПОСЛУГИ ЛАКЕЯ

Декілька років тому один американський академік запросив мене на каву. Його звали Ендрю. Він розслідував китайські фінанси, і його цікавили активи китайців у Лондоні, а також способи, в які британський уряд запевняв, що їхнє багатство законно набуте. Я раз у раз чую такі прохання завдяки своїй ролі гіда «Клептократичними стежками Лондона», де ми демонструємо власність олігархів у недешевих місцинах Найтсбриджі та Белгравії, тож за можливості я радо допомагаю.

Ми зустрілися в кафе на першому поверсі книгарні у доволі величній будівлі на Трафальгарській площі — будівлі, що, хоч як це смішно, мала відношення до теми обговорення, бо ж її 2016 року українські олігархи передавали один одному для залагодження суперечок. Це так само, якби мій син віддав рідкісну колекційну картку своєму другу після бійки на дитячому майданчику.

Ендрю доволі непогано підготувався до розмови і мав цілий список тем для обговорення, чітко націлений скласти список імен тих людей, із якими він також міг би поспілкуватись. Які правоохоронні органи найбільше сприяли безперешкодному відмиванню китайських грошей? Із ким про це краще було домовлятися? Яким прокурорам діставалися найкращі справи? Хто проводив надійне дослідження обсягу китайських грошей у Великій Британії та на які активи ці гроші витрачались? Які політики за цим стежили і як організували?

Через спільну мову американці та британці схильні думати, що між їхніми країнами більше подібності, ніж воно є насправді, хоча 5

мене в цьому також можна звинуватити. Коли я проводжу розслідування у Сполучених Штатах, то не перестаю дивуватися готовності з боку чиновників сидіти і спілкуватися зі мною, незважаючи на роботу. Я телефоную їм, не представляючись, а вони знов і знов довіряють мені специфічні подробиці «не для запису». Роздобути судові матеріали легко, а прокурори охоче їх обговорюють. Тим часом політики вочевидь щиро вірять у важливість комунікації з широким загалом, відповідно — їм за щастя поспілкуватися з письменниками на кшталт мене. Американські журналісти скаржаться на свої робочі умови, як усі й усюди, та для європейця проводити розслідування у Сполучених Штатах така ж п'янка радість, як у дитини, запущеної до магазину «Лего».

Однак Ендрю довідався, що, на жаль, у зворотний бік приємний подив не працює. Він сподівався, що я надам декілька контактів, британських аналогів тих людей, яких я без зайвих клопотів завжди знаходив під час поїздок до Маямі, Вашингтона, Сан-Франциско чи Нью-Йорка. І можливо, що він би занервував, коли б я відмовився відкрити йому свою телефонну книгу, однак такого не сталося, бо мені нічого було відкривати. По суті, людей, яких він шукав, просто не існувало.

Я сказав йому, що немає ніяких злагоджених дій з боку правоохоронців для відмивання китайських грошей, тож немає і слідчого, який міг би йому про це розповісти. По суті, немає і прокурорів, тож заглядати ні до кого, і майже відсутні розслідування того, куди ці гроші йдуть, як вони туди приходять, та, власне, і скільки тих грошей узагалі.

Весь час він підступався до питань із різних боків так, ніби гадав, що варто лиш підібрати правильний пароль для розблокування дверей, за якими ховаються британські правоохоронні органи. Де ж аналог відділу Міжнародної корупції Федерального бюро розслідувань? Хто здійснював роботу Оперативної групи *KleptoCapture*¹

¹ Окрема одиниця Міністерства юстиції США, заснована у березні 2022 р. з метою втілення санкцій, спрямованих на російських олігархів (прим. перекладача).

Міністерства юстиції? Як щодо Агентства національної безпеки, чи є у Британії щось подібне? Чи готують британські прокурори справи в судах на кшталт Південного округу штату Нью-Йорк? Чи може викриття факту відмивання китайських грошей у великих розмірах стати прикладом початку успішної кар'єри? Які урядові комісії таке розслідують? Певна річ, що хоч якісь та є? Поки він говорив, я почав дивитися на ситуацію його очима, і переді мною постала до того неясна перспектива.

Проблема полягала в тому, що він міг скільки завгодно підбирати різні паролі, хай хоч каміння розсиплеться, та це не допоможе: печери зі скарбами, яку можна було б відкрити, просто не було. Якщо він хотів довідатися, скільки китайських грошей заходило до Британії, хто їх заводив і що купував, він мав починати все з нуля і проводити всю роботу самотужки. Ендрю прибув до Лондона, щоб дізнатись, як Британія бореться з незаконними фінансами, однак він з'ясував, що вона ніяк не бореться. Направду, навіть навпаки.

Певна річ, що не лише Британія допомагає китайським kleптократам і злочинцям відмивати гроші. Тіньова фінансова система, що її створили китайські злочинці, за своєю природою є міжнародною. Вона долає кордони будь-якої юрисдикції та черпає свою силу і стійкість у тому, що не прикріплена до жодного конкретного місця: якщо якась юрисдикція стає ворожою, то гроші безперешкодно переходять до більш гостинної. І система ця росте повсякчас, поки адвокати, бухгалтери та інші переконують політиків надавати їм доступ до таких видів платежів, на яких ті можуть заробити, переміщуючи кошти. Таке ж можна побачити й у Дубаї, Сіднеї, Ліхтенштейні, Кюрасао, а також Швейцарії та Нью-Йорку. Та найбільше такого ви знайдете у Лондоні.

І ось під час розмови з Ендрю я почав усвідомлювати, наскільки більше Британія вкладається у цей бізнес порівняно з іншими такими місцями. Фінансові махінації не просто *трапляються* у Британії: протягом десятиліть докладали узгоджених зусиль, аби її в цьому заохотити. Таке важко усвідомити, оскільки це йде

всупереч із публічним іміджем Британії як країни Гаррі Поттера, королеви Єлизавети II та Абатства Даунтон, місця, яке відзначається іронією, традиціями та ситними сніданками. Банківські шахраї — це вульгарно, а якщо ми хоч щось і знаємо про Британію, так це те, що вона не вульгарна. Однак факти на те і факти. Хоч би якими поганими були інші країни, Британія протягом десятиліть була гіршою. Вона діє як велетенська діра, обходить правила інших країн, знижує податкові ставки, прибирає регулювання, а також відмиває гроші іноземних злочинців.

І справа не в тому, що Британія просто не розшукує аферистів, вона їм ще й допомагає. Переміщувати і вкладати їхні гроші — само собою, що Британія передусім робить саме це, однак це лише початок: вона навчає їхніх дітей, розв'язує їхні правові суперечки, спрощує для них доступ до вищого суспільства, приховує їхні злочини, та й загалом дозволяє ухилятися від наслідків їхніх дій. Про це я знав і раніше, та ніколи не думав про це як про окреме явище. Саме запитання від Ендрю дали мені це чітке усвідомлення.

«Британія як той лакей, — урешті мовив я, намагаючись пояснити нам обом, що ж відбувається. — Якщо є багатій, хай то китаєць, росіянин, хто завгодно, і йому потрібно щось вирішити, приховати, придбати, Британія все для нього залагодить. Ми не поліцейський, як ви, панове, ми — лакей, світовий лакей. Ось чому ми не розслідуємо ті справи, про які ви кажете. Адже таким лакей не займається».

Він дивився на мене кілька секунд, мабуть намагаючись зрозуміти, чи це я серйозно.

«І як довго це триває?» — спитав він нарешті, й відповідь спала мені на думку одразу, так що я навіть не розмірковував над нею. Вона видавалася занадто очевидною.

«Це почалось у 1950-х рр. Нам потрібна була нова бізнес-модель після того, як Америка стала світовою наддержавою, і ось що ми знайшли».

Наша бесіда незабаром завершилась, і він попрямував до Парламенту, ймовірно, з надією знайти якогось менш песимістичного

співрозмовника, а я залишився на місці й замовив іще кави. Думка про Британію як лакея не навідувала мене раніше, але що довше я над цим міркував, то більш влучною вона мені видавалась. У лакеїв є всі риси, які Британія поцінує найбільше: вихованість, винахідливість, стриманість, одначе перероблені радше для піддесливого блиску слуги, аніж *noblesse oblige*¹ господаря.

Але, створивши таку теорію, мені закортіло перевірити її у реальному світі, проте одразу ж постала проблема: жодного разу я не бачив лакея, тож насамперед я мав його знайти, і це не видалося мені чимось важким. Британські лакеї — то світовий золотий стандарт, і в Британії існує квітуча індустрія з виховання людей для роботи помічниками при світових олігархах, тож я зателефонував до однієї такої школи і попросив про зустріч. За декілька днів я сидів на занятті з аранжування квітів у підвальному приміщенні десь на Ковент-Гарден. Квіткарка середнього віку зі знанням справи навчала групу майбутніх лакеїв із чотирьох континентів, як прикрашати заміську садибу фруктами з англійського саду, а допомагали їй у цьому молодші колеги, які снували туди-сюди із садовими ножицями.

Щотижня в цьому підвалі займалися нові групи; як узагалі могло бути стільки попиту на послуги цих людей після завершення навчання? «Та це ж очевидно, хіба ні? — відповіла канадка-брюнетка, сплітаючи стебла у рослинний візерунок. — Кожен, хто може собі це дозволити, хоче власного Дживса²». Був би я персонажем із мультитуку, цієї миті над моєю головою засяяла б лампочка. Ця індустрія, в якій Британія виступає світовим лідером, існує задля того, аби вирішувати проблеми своїх клієнтів обережно і з вигодою для себе, так само як Дживс робив для Берті Вустера. Мені треба було почути ще якісь одкровення від цих учнів, і я вирішив простежити

¹ Шляхетність зобов'язує (*фр.*).

² *Реджинальд Дживс* — камердинер англійського аристократа Бертрама Вустера. Це персонажі британського комедійного серіалу, в якому ерудований та винахідливий Дживс щоразу рятує свого господаря.

за ними, коли вони переїжджали до садіб дуже заможних людей, і подивитися, що буде далі.

Та, на жаль, не судилося. У цей час виявилось, що менеджер освітнього центру розшукав мене в інтернеті й з'ясував, що я пишу про фінансові афери, а не про внутрішню зайнятість. Його ентузіазм щодо помочі мені у вивченні свого ремесла значно поменшав — і мій доступ до справжнього життя лакеїв обірвався. Тоді я сповнився натхненням від слів тієї канадки — майбутньої служки — і звернувся до творів П. Г. Вудгауса, автора численних історій про Берті Вустера та його «особистого джентльменського джентльмена» Реджиналда Дживса.

Те, як Вудгаус описує Дживса — як людину невичерпної мудрості, котра допомагає Вустеру та його друзям викручуватися з халеп, чи то недалекоглядні заручини із непідходящою дівчиною, невивплата допомоги літньому родичу, чи то спроби родини-конкурента переманити шеф-кухаря, вкрати діамантову підвіску, аби сплатити картярський борг, який утворився під час роботи нелегальним букмекером. Це все доволі весело завдяки надзвичайній легкості самотнього стилю письма Вудгауса, та водночас це може бути наддивовижу брудним.

До прикладу, в серії «Без варіантів» один із друзів Берті, ув'язнений за побиття поліцейського, ризикує втратити прихильність своєї заможної тітоньки, якщо вона про все дізнається. Звивистим шляхом невдач Дживс таки все залагоджує завдяки своєму доступу до поліцейських таємниць. Кумедне під пером Вудгауса, його було б неважко переписати так, щоб урешті склалося зовсім інше враження про лакея Берті Вустера. Якщо зосередити увагу на діях Дживса, а не на його красномовстві та елегантних балачках, можна дійти вкрай страхітливого висновку: найманець, посередник-«рішала».

«Боже ж мій, Дживсе! Ти що, його не підкупив?»

«Ні, сер. Однак на тому тижні у нього був день народження, і я зробив йому маленький подарунок».

Це все, звісна річ, дуже кумедно, однак я чув від українських адвокатів, як їм удавалося залагоджувати складні юридичні суперечки

10 «маленьким подарунком», анітрохи кумедного в тих словах не було.

За відполірованою зовнішністю Дживса криється людина, готова допомогти кожному, хто здатен заплатити. Приберіть його бездоганну зовнішність, вишукану мову та цитати з Марка Аврелія — і ось перед вами не лакей, а консьєржі¹. Розрахунки з поліцією — лише мала частина його талантів. В одному випадку він заб'є поліцейського до непритомності, в іншому — залякає фашиста погрозами викрити джерело його таємного багатства. З такими мізками йому вдасться майже будь-що, однак він спрямовує свої зусилля виключно на допомогу багатіям уникнути наслідків їхніх дій, заробляючи на непогане життя з їхніх винагород, на додачу до своєї зарплатні.

Протягом останніх років британці сварилися через те, хто має нас представляти і, відповідно, ким нам варто пишатись. Імперіаліст Сесіль Родс привернув до себе увагу здебільшого завдяки статуї в Оксфорді, та це лише початок. Коли протестувальники руху *Black Lives Matter* скинули статую работорговця Едварда Кольстона² у бристольську гавань, праворадикальні активісти виставили охорону довкола статуї Вінстона Черчилля, Роберта Піля та інших давно померлих політиків. ВВС встановила статуї Джорджу Орвелу неподалік своїх відділів для вшанування пам'яті різних верств Британії, як скептичних, так і з «прогресивними цінностями». Однак це спричинило критику на ґрунті того, що він був занадто лівим. Схожим чином, коли на Парламентській площі було вперше встановлено пам'ятник жінці, суфражистці Міллісент Фосетт, газетні колумністи спричинили палке обговорення щодо того, чи заслуговує вона на таке. Це стосується не лише статуї. Кожні два роки Банк Англії поміщає когось нового на купюру, що спричиняє нову хвилю жвавих обговорень того, хто ж ми такі, те саме — і з постатями, увічненими на марках. Усе це радше втомлює.

¹ Посада в лідерській структурі сицилійської та американської мафії, радник і довірена особа боса.

² Окрім работоргівлі, Кольстон був одним із найкрупніших філантропів свого часу, він підтримував і жертвував гроші на школи, будинки для бідноти, богадільні, пансіони, лікарні. Благодійна організація «Спільнота Кольстона» була закрита у 2020 р. під тиском BLM, проіснувавши майже 300 років.

ЗМІСТ

Слово керівника проекту. <i>Юрій Голик</i>	3
1. ПОСЛУГИ ЛАКЕЯ	5
2. СОНЦЕ, ПІСОК, КАНАЛ	17
3. ПРАГМАТИКИ	28
4. ШОК	56
5. МІЦНА СКЕЛЯ	85
6. ШОТЛАНДСЬКА ПРАЛЬНЯ	117
7. УСЕ — В ТРУБУ	138
8. НАДАТИ ДОКАЗИ	165
9. «СПРАВЕДЛИВІСТЬ»	191
10. КІНЕЦЬ?	211
Джерела	230
Подяки	238